

УДК: 93(477.51)

Олександр ЛЯХ (Чернігів)

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО КОРЮКІВСЬКУ ТРАГЕДІЮ

Проаналізовано обставини знищення німецькими окупантами майже 7 тисяч мешканців та спалення м. Корюківка (березень 1943 р.) як відплатної акції у відповідь на дії радянських партизан. Висвітлено заходи з ідентифікації і вшанування жертв, зроблено спробу трактувати історію цього злочину як важливий компонент формування історичної пам'яті України.

Ключові слова: Друга світова війна, Корюківка, знищення цивільного населення, спалені села України, історична пам'ять.

*Ми пам'ятаємо уклінно
На смерть приречених усіх...
Живі їх душі і нетлінні.
Безпам'ятство ж,
То смертний гріх!*

Віктор Божок

Друга світова війна 1939-1945 рр. – жахлива сторінка світової історії, ознаменована битвами, подвигами, матеріальними збитками, а насамперед людськими втратами. Її наслідки – записані в анналах, збережені в архівах та музеях, відображені в художніх творах – служать пересторогою і нагадуванням для поколінь, які не зазнали такого лиха. А ось Корюківська трагедія довгий час залишалася білою плямою історії. Невеличке польське містечко пережило страшну подію, якій немає аналога в історії війни за масштабами втрат мирного населення. Пам'ять про неї повинна закарбуватися в людських душах, постати в обелісках і монументах, залишитися у кінофільмах, літературі, образотворчому мистецтві.

Як відомо, в роки війни на окупованих територіях загинула величезна кількість мирного населення, причому не лише під час бойових дій, військових операцій, а й унаслідок чітко спланованих і послідовно реалізованих акцій нацистської влади. Одним із засобів було спалення населених пунктів разом із їхніми мешканцями. Його виокремлюють як окремих вид злочину проти людства і людяності. «Перша і найголовніша ознака будь-якої трагедії, – підкреслив на засіданні круглого столу, присвяченого 70-річчю трагедії, співробітник Українського інституту національної пам'яті Р. Пилявець, – величезні жертви. Втрати України, територія якої опинилася в епіцентрі воєнних дій, виявилися чи не найбільшими у Другій світовій війні»¹. Встановлення імен жертв, вшанування їх є важливим засобом формування самоідентифікації нації, виховання почуття гідності й співпереживання і мають стати складовою національної пам'яті нашого народу. Оскільки державна політика пам'яті в незалежній Україні перебуває на початковому етапі формування, то до руху за збереження пам'яті про Другу світову війну має долучитися громадянське суспільство і, насамперед, молодь.

В указі Президента України В. Януковича від 22 вересня 2011 р. «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Корюківської трагедії» вказано на актуальність нагадування на державному рівні про цю та подібні національні катастрофи «з метою вшанування пам'яті знищеного фашистськими окупантами у березні 1943 року у місті Корюківка Чернігівської області мирного населення, виховання в українському суспільстві шанобливого ставлення до подвигу й жертвості попередніх поколінь»². Важливим завданням є спорудження у місті Меморіального комплексу пам'яті жителів спалених населених пунктів України. Це підтверджено і постановою Верховної Ради від 21 жовтня 2011 р. «Про вшанування пам'яті жертв Корюківської трагедії під час Другої світової війни»³. Одна

¹ Корюківка у смертельному вогні: Правда про трагедію провінційного містечка у партизанських краях // *Голос України*. – 2013. – 22 лютого. – С. 6.

² Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Корюківської трагедії: указ Президента України від 22 вересня 2011 р., № 925 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14008.html> (відвідано 25.04. 2013).

³ Про вшанування пам'яті жертв корюківської трагедії під час Другої світової війни: постанова Верховної Ради від 21 жовтня 2011 р. № 3965-VI // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 2012. – № 19-20, ст. 191.

з очевидців тих страшних подій, дивом уціліла Діна Корнієвська, зазначила: «Громадськість міста та району чекали понад півстоліття, і нарешті відновлено історичну справедливість – на державному рівні буде відзначатися пам'ять жертв Корюківської трагедії»⁴.

Звернення до проблеми спалених разом із жителями сіл та містечок, зокрема й внаслідок каральних акцій, розпочалося ще у 1940-х роках, паралельно з публікаціями документів Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на тимчасово окупованій території СРСР. У 1943 р. з'явився перший публіцистичний нарис про знищення поліського містечка⁵. Частково тему спалених в Україні під час нацистської окупації сіл оприлюднено в довідниках 1940-х років. Зокрема, «Хронологічний довідник про тимчасову окупацію німецько-фашистськими загарбниками населених пунктів Чернігівської області» (виданий 1947 р.) подає інформацію про кількість розстріляних та знищених цивільних громадян, примусово вивезених людей на роботи до Німеччини, кількість спалених дворів у кожному населеному пункті⁶.

Потім дослідження фактично припинилися. У відповідному томі «Історії Української РСР» жодним словом не згадано про масову практику окупаційної влади спалювати села з населенням. Тут йдеться про масовий розстріл у с. Червоні Партизани на Чернігівщині⁷.

Тема спалених українських сіл опинилася на периферії як офіційної політики пам'яті, так і наукових розвідок. Наприклад, вона не знайшла відображення в шеститомному виданні 1960-х років «Історія Великої Отечественной війни Советского Союза 1941-1945 гг.»⁸.

⁴ Гончар О. У кожного – своя правда. А істина – одна! / О. Гончар // Маяк (Корюківка). – 2013. – 9 березня. – С. 2-3.

⁵ Корюківська трагедія: наймасовіший злочин гітлерівців. Березень 1943 р.: бібліограф. покажчик / Скл. Т. В. Сіренко, Л. В. Студьонова; авт. вступ. ст. С. В. Бутко; ред. І. Я. Каганова; відп. за вип. І. М. Аліференко. – Чернігів, 2013. – С. 15.

⁶ Спалені села і селища Чернігівщини в 1941-1943 роках: злочини проти цивільного населення: Збірник док. і матеріалів / упоряд. С. В. Бутко, О. В. Лисенко; відп. ред. Р. І. Пилявець. – Чернігів: Вид-во «Десна Поліграф», 2013. – С. 25.

⁷ Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941-1945) / Ред. кол.: В. І. Клоков та ін. – С. 146.

⁸ История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг.: В 6-ти томах. – Москва: Воениздат, 1960-1965.

Значна кількість публікацій про знищені у роки нацистської окупації населені пункти з'явилася упродовж 1970-1980-х років, коли ця тема стала однією з провідних радянського меморіального дискурсу. Періодичні видання Української РСР друкують документальні й публіцистичні розвідки, присвячені окремим поселенням, що постраждали внаслідок каральних акцій. Наступним кроком у вивченні та вшануванні пам'яті жертв нацистської окупації стало видання у 1988 р. книги-меморіалу «Вінок безсмертя»⁹. Упорядники намагалися звести воедино всі свідчення та документальні матеріали про спалені села України в роки Другої світової війни.

У незалежній Україні проблему спалених сіл досліджували Л. Легасова та М. Шевченко. Їхня стаття «Спалені села (1941-1944 рр.): український вимір трагедії»¹⁰ привернула увагу до теми, що так і не знайшла свого повного й неупередженого вивчення у радянські часи. Вони звернулися до історії сіл, спалених унаслідок каральних акцій проти партизан. У цьому контексті було проаналізовано політику й заходи нацистських окупаційних властей, а також зазначено, що відповідальними за каральні акції є не лише безпосередні виконавці чи німецьке керівництво, яке віддавало злочинні накази. Опосередкованими винуватцями, провокаторами жорстоких відплатних акцій названо й радянських партизан.

Однак і в незалежній Україні тривалий час кривава історія Корюківки не потрапляла в поле зору дослідників. Вона звучала лише у працях чернігівських істориків та популяризувалася співробітниками Корюківського історичного музею. Чи не першим підняв питання щодо причин Корюківської трагедії С. Павленко у статті «Чорний понеділок Корюківки»¹¹. У самій Корюківці про цей злочин ніколи не забували: йому присвячена експозиція Корюківського історичного музею, на сторінках районної газети «Маяк» постійно друкуються матеріали, пов'язані з цією трагічною подією.

⁹ Вінок безсмертя: Книга-меморіал / Редкол.: О. Федоров (голова); авт.-упоряд. В. Маняк. – Київ : Видавництво політичної літератури України, 1987. – 578 с.

¹⁰ Легасова Л. Спалені села (1941-1943 рр.): український вимір трагедії / Л. Легасова, М. Шевченко // Сторінки воєнної історії України : 36. статей / відп. ред. О. Є. Лисенко. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 13. – С. 154-170.

¹¹ Павленко С. Чорний понеділок Корюківки / С. Павленко // Чернігівщина incognita. – Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2004. – С. 111-121.

До місцевих істориків долучилися фахівці з Українського інституту національної пам'яті й очолили роботу по з'ясуванню історичної правди про Корюківку. Більше того, вони надали їй значно більшого розмаху і застосували принципово інший підхід – поставивши завдання виявити всі українські села, які нацистські карателі спалили разом з мешканцями, і через цю статистику показати світові всю міру страждань і втрат українського народу.

Останнім часом вийшло чимало книг про трагічні події у Корюківці. Як правило, це збірники матеріалів наукових конференцій, документів, свідчень очевидців, списків жертв¹². На жаль, ці книги видруковано незначним накладом – лише по 500 примірників. Проте це значний прогрес у порівнянні з минулим. Видання документів та матеріалів про трагічні події в Корюківці стали можливими завдяки співпраці Українського інституту національної пам'яті, Чернігівської обласної та районної державних адміністрацій і Корюківського історичного музею. Варто також відзначити публікації членів Корюківського відділення Чернігівського земляцтва у Києві¹³. До 70-річчя трагедії керівник вищеназваного відділення підготував до друку масштабне видання, яке присвятив «тримісячному Колі Мойсеєнку (ХІІ. 1942 – ІІІ. 1943), шестирічній Єфросинії Юхимівні Доропій (1837-1943), понад семи тисячам корюківців, беззахисно,

¹² Корюківка: злочин проти людяності : Зб. документів і матеріалів / Упоряд. С. В. Бутко, Т. В. Макаренко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2010. – 88 с. ; Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни : Матеріали міжнародної конференції, м. Корюківка, 14 грудня 2011 р. / Упоряд. С. В. Бутко, Р. І. Пилявець. – Чернігів : Вид-во «Десна Поліграф», 2012. – 144 с. ; Мартиролог встановлених жертв Корюківської трагедії 1943 року : Довідник / Упоряд. С. В. Бутко, О. О. Толкачова; відп. ред. Р. І. Пилявець. – Чернігів : Вид-во «Десна Поліграф», 2011. – 220 с. ; Мартиролог встановлених жертв Корюківської трагедії 1943 року : Довідник / Упоряд. С. В. Бутко, О. О. Толкачова; відп. ред. Р. І. Пилявець. – 2-ге вид., переробл., випр. і доп. – Чернігів : Вид-во «Десна Поліграф», 2013. – 280 с. ; Спалені села і селища Чернігівщини в 1941-1943 роках: злочини проти цивільного населення : Збірник док. і матеріалів / Упоряд. С. В. Бутко, О. В. Лисенко; відп. ред. Р. І. Пилявець. – Чернігів : Вид-во «Десна Поліграф», 2013. – 224 с.

¹³ Корюківська трагедія // Чернігівщина у вогні : Календар-2003 / упоряд. І. Корбач. – Київ : Український центр духовної культури, 2002. – С. 252, 254. ; Корюківка – наша біль і любов / Упоряд. В. Є. Устименко. – Київ : [Б. в.], 2003. – 140 с.

безвинно розстріляних, замучених, спалених німецько-фашистськими окупантами та їхніми найманцями у перші березневі дні 1943 року, а також понад ста двадцяти семи тисячам мирних жителів Чернігівщини, безвинно знищених фашистськими загарбниками з вересня 1941-го по вересень 1943 року у містах і селах практично кожного району області»¹⁴. Нарешті треба згадати видання, яке дає змогу систематизувати опубліковані дані про трагедію Корюківки, продовжити з'ясування її причин і наслідків. Йдеться про бібліографічний покажчик, підготовлений співробітниками Чернігівської обласної бібліотеки: станом на грудень 2012 р. вони зафіксували 192 назви джерел та літератури¹⁵.

На 2012 р. дослідниками Українського інституту національної пам'яті встановлено 544 спалених разом з людьми сіл та селищ на території України, з них на Чернігівщині – 63 населені пункти¹⁶. У цьому сумному мартиролозі особливе місце посідає трагедія міста Корюківки. Ця каральна акція, проведена у березні 1943 р., є однією з найбільш жорстоких і кривавих упродовж усієї Другої світової війни, навіть за мірками окупаційної політики нацистів.

Корюківка – селище з 1923 р., місто з 1958 р., центр Корюківського району Чернігівської області. Місто розташоване на березі р. Бреч і межує з сусідніми райцентрами Меною, Щорсом, Семенівкою і населеними пунктами району, знаходиться за 100 км на північ від обласного центру Чернігова¹⁷.

Довгий час трагедія замовчувалася, не розкривалися належним чином її причини. Річ у тім, що Чернігівщина належала до так званої прифронтової німецької окупаційної зони й була осередком дій

¹⁴ Устименко В. У кожного своя правда. Істина одна: Корюківка: довічний біль. – Київ : Україна, 2013. – 440 с.: іл.

¹⁵ Корюківська трагедія: наймасовіший злочин гітлерівців. Березень 1943 р.: Бібліограф. покажчик / Укр. ін-т нац. пам'яті; Чернігів. ОУНБ ім. В. Г. Короленка; Корюківська ЦБС ; Скл. Т. В. Сіренко, Л. В. Студьонова; авт. вступ. ст. С. В. Бутко; ред. І. Я. Каганова; відп. за вип. І. М. Аліференко. – Чернігів, 2013. – 44 с.

¹⁶ Спалені села і селища Чернігівщини в 1941-1943 роках: злочини проти цивільного населення... – С. 10. ; Україна під нацистською окупацією: спалені села (1941-1944 рр.) : Анотований покажчик / за ред. В. Ф. Солдатенка; авт.-упоряд. Бутко С. В., Герасименко Л. С., Киридон А. М., Пилявець Р. І., Яременко В. М. – Київ : ДП НВЦ «Пріоритети», 2012. – С. 39.

¹⁷ Божок В. Скорботна подія значимого масштабу / В. Божок // Маяк (Корюківка). – 2013. – 9 бер. – С. 2-3.

радянських партизанів, а Корюківка стала одним з центрів цього руху (тут діяло комсомольське і партійне підпілля, партизанське з'єднання О. Федорова, Чернігівський партизанський загін тощо)¹⁸. Нацистська окупаційна влада неодноразово жорстоко розправлялася з мешканцями сіл району. Окупанти дотримувалися принципу – смертна кара для мирного населення за всі дії партизан.

Корюківська трагедія – поголовний розстріл жителів міста і спалення всіх будівель, проведені 1-2 та 9 березня 1943 р., – є класичним зразком нацистських каральних акцій. Усю глибину трагедії мешканців цього населеного пункту сучасне суспільство може зрозуміти й усвідомити лише за умови всебічного знання про ці моторошні події березня 1943 р.

У лютому 1943 р. партизанські загони під командуванням О. Федорова прибули з Брянщини й розмістилися на Кам'янсько-му хуторі у корюківських лісах. Згодом вони розпочали проводити акції проти окупантів і збирати продовольство у населення. Гітлерівці у відповідь вдалися до жорстоких заходів проти партизан: спалили декілька сіл та заарештували сім'ї партизанів у місті Корюківка. У ніч на 27 лютого загони партизанського з'єднання О. Федорова розгромили німецький гарнізон у місті і визволили в'язнів з тюрми – сім'ї партизан та активістів з усього району¹⁹. Для місцевого населення ця операція стала фатальною. Відповідь окупантів була блискавичною: зранку 1 березня 1943 р. з сусіднього міста Щорс (там знаходилася комендатура) прибув каральний загін. Місто було оточене. Під приводом перевірки документів людей зганяли до приміщень ресторану, земвідділу, театру, клубу, поліклініки, дитячої консультації, двох шкіл, на церковне подвір'я чи вбивали в їхніх будинках. Партіями по 50-100 осіб жертв розстрілювали, незважаючи на стать і вік. Люди втікали хто куди міг, ховалися в погребах, повітках, силосних ямах, попри холод стрибали у болото. 2 березня забиті трупами будинки (тільки в ресторані понад 500 тіл) почали підпалювати. 9 березня 1943 р. карателі приїхали знову, завели до цегельного заводу на окраїні міста всіх,

¹⁸ Світловська Л. З історії партизанського руху на Чернігівщині / Л. Світловська // Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни... – С. 73-74.

¹⁹ Веденеев Д. Кров і попіл Корюківки / Д. Веденеев // Дзеркало тижня. – 2011. – 26 лют. (№ 7). – С. 14.

хто повернувся на рідне попелище, і розстріляли. Корюківка була вщент спалена, дим і заграву було видно з сусідніх сіл і міст. Як наслідок, 7 тисяч ні в чому не винних вбитих людей, 1290 спалених будинків. Ненависть до мирних жителів Корюківки і жага помсти за дії партизан проявилися і в тому, що окупанти нищпорили й переслідували корюківчан по сусідніх селах. Підтвердженням цьому є свідчення очевидиці Ганни Хомко: «Староста села Наумівка Савелла за наказом фашистів почав арештовувати всіх корюківчан і розстрілювати їх. Арешти почалися в червні 1943 року»²⁰. Можна стверджувати, що каральні акції нацистів – це спосіб утримання в покорі цивільного населення.

Відсутність допомоги партизан була зумовлена тим, що ніякого наказу чи команди про допомогу мирному населенню не було дано. Коли вночі 4 березня командир з'єднання О. Федоров прибув із Москви, йому одразу ж повідомили про найбільш значимі воєнні операції, зокрема й про наліт на корюківський гарнізон. Але жодного слова про трагедію мешканців міста не було сказано, ніби її й не було. Партизани не звертали уваги на те, що німці спалюють села, знищують людей у районі, де перебувають підпільники. Дійсно, звинувачувати конкретних партизан у тому, що не допомогли населенню Корюківки, неправильно – вони ж не отримали наказу – хоча, добре знаючи про суворі нацистські накази, могли якось спробувати захистити людей. Тим більше, що на прикладі Корюківки видно: більшість жертв – це малі діти, жінки та люди похилого віку. Скоріш за все, партійна верхівка хотіла показати, що режим Гітлера ще страшніший і жорстокіший, ніж режим Сталіна. За радянських часів на офіційному рівні була дана негласна установка – не влаштовувати зайвого галасу з приводу цивільних жертв. Радянська влада не бажала визнати, що «всенародний» партизанський рух призводив до знищення німецькими карателями багатьох тисяч ні в чому не винних людей, спалення населених пунктів. Також ця проблема замовчувалася, очевидно, через страх зачепити небезпечну національну тему²¹.

У зведеному мартиролозі за результатами 70-річних пошуків встановлено імена 1893 жертв Корюківської трагедії. Це тільки

²⁰ Корюківка: злочин проти людяності... – С. 70-72.

²¹ Павленко С. Чорний понеділок Корюківки... – С. 119-120.

28% усіх загиблих, про інших із 6700 (а це неповні дані, тому й подаються, як правило, узагальнені – майже 7 тис. жертв) уже нема кому згадати. Абсолютна більшість убитих карателями – діти від немовлят і до 16 років, жінки, люди похилого віку. Влітку-восени 2012 р. була проведена ексгумація поховань жертв трагедії 1943 р. та інших злочинів, вчинених під час окупації в 1941-1943 рр. на території м. Корюківка, виявлено 46 поховань і останки 230 жертв нацистського злочину²².

Наразі найголовнішим завданням для істориків, краєзнавців, усіх, хто досліджує цю проблему, є світовий досвід увіковічення історичної пам'яті про жертви серед мирного населення та використання випробуваних часом практик в українських умовах. Українська Корюківка за масштабами втрат є фактично найбільшою кривавою каральною акцією проти мирного населення у Другій світовій війні, тим паче, що злочин здійснено не під час бойових дій. Порівняймо інші всесвітньо відомі трагедії: Орадур-сюр-Глан (Франція) – знищено 642 чол., Лідіце (Чехія) – 320 чол., Хатинь (Білорусія) – 149 чол., Хацунь (Росія) – 118 чол. Але в кожному з цих населених пунктів-мучеників проведена відповідна робота з увіковічення пам'яті про ті криваві події. Пам'ятник біля братської могили в Лідіце був відкритий 3 червня 1945 р. Перша панахида на честь жертв лідіцької трагедії проходила 10 червня 1945 р. На початку 1950-х років було створено перший музей. У 1962 р., під час відзначення 20-ї річниці лідіцької трагедії, було урочисто відкрито новий музей, побудований за проектом архітектора Франтішека Марка. Оновлення пам'ятника почалося в 2001 р., коли Міністерство культури Чехії створило благодійну організацію «Пам'ятник Лідіце», якій було доручено опікуватися збереженням пам'яті про трагедію села, а пріоритетом стала турбота про історичні об'єкти²³.

Спалений Орадур-сюр-Глан після війни не відновлювався, руїни були залишені для пам'яті нащадкам. Рішенням президента Франції Шарля де Голля Орадур-сюр-Глан оголошений

²² Мартиролог встановлених жертв Корюківської трагедії 1943 року : Довідник / Упоряд. С. В. Бутко, О. О. Толкачова; відп. ред. Р. І. Пилявець. – 2-ге вид., переробл., випр. і доп. – Чернігів : Вид-во «Десна Поліграф», 2013. – С. 12.

²³ Пам'ятник Лидице [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lidice-memorial.cz> (востаннє відвідано 25. 04. 2013).

меморіальним центром, новий Орадур був побудований збоку старого. У 1999 р. президент Жак Ширак назвав Орадур «містом-мучеником». У 2008 р. меморіальний центр був нагороджений премією Австрійської меморіальної служби. Сьогодні люди приїжджають з усього світу на це місце, щоб вшанувати пам'ять загиблих²⁴.

На відміну від Корюківки, Меморіальний архітектурно-скульптурний комплекс у Хатині, збудований 1969 р., займає близько 50 гектарів. У центрі композиції меморіалу знаходиться шестиметрова бронзова скульптура «Нескорена людина» з мертвою дитиною на руках. Тут розташовано символічне «кладовище сіл». На ньому 185 могил: саме стільки знищених нацистами білоруських сіл не змогли відродитися після війни. 186-те – сама Хатинь. На гілках «дерева життя» за абеткою розміщено назви ще 433 сіл, що відродилися²⁵.

У російській Хацуні (Брянська область) увічнення пам'яті жертв пройшло дуже складний і довгий шлях. У 1977 р. на могилі розстріляних було споруджено скромний пам'ятник. У 2010 р. губернатор Брянської області за підтримки федерального уряду ухвалив рішення про будівництво меморіалу, який повинен відобразити всю трагічність подій воєнної доби, згадати всі знищені села. За досить короткий час була проведена велика робота, і в жовтні 2011 р., до 70-річчя трагедії, комплекс був відкритий. До нього входять: музей, православна каплиця, 28 стел з меморіальними дошками, стіна пам'яті²⁶.

Що ж до Корюківки, то у повоєнний час була здійснена певна робота з вшанування пам'яті жертв. У центрі міста споруджено меморіал, в музеї діють експозиції. Але все це робилося на місцевому рівні. Громадськість міста, очевидці подій, їхні нащадки, ті, хто втратив увесь рід, не раз просили владу розповісти про трагедію, збирали кошти на будівництво нового меморіалу. Нарешті, згідно з указом Президента України «Про заходи у

²⁴ Бутко С. В. Вшанування жертв Корюківської трагедії 1943 р. в контексті міжнародної історико-меморіальної практики / С. В. Бутко // Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни... – С. 104.

²⁵ Хатынь. Государственный мемориальный комплекс [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://khatyn.by/ru/> (посещено 25. 04. 2013).

²⁶ Маслова Е. Об опыте создания Мемориального комплекса «Хатынь» / Е. Маслова // Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни... – С. 111-112.

зв'язку з 70-ми роковинами Корюківської трагедії», музейно-меморіальний комплекс мав бути завершеним до 70-х роковин трагедії, але, на жаль, роботи ще тривають. «Будівництво меморіалу має бути не лише даниною пам'яті закатованим і страченим позвірячому безневинним душам наших земляків, меморіальний комплекс повинен містити відомості про злочини німецьких загартників по відношенню до мирного населення всієї України. На його території збудувати треба музей, щоб закарбувати у свідомості прийдешніх поколінь пам'ять про ті жахливі події», – до такого висновку дійшли учасники круглого столу «Корюківка у смертельному вогні», проведеного у лютому 2013 р.²⁷

У роки незалежності, на противагу радянським часам, було відзнято декілька документальних фільмів про трагедію мешканців міста: «1377 спалених заживо», «Корюківка. Відроджені з попелу», «Корюківка. Злочин проти людяності». Запізно, але стали фіксувати спогади небагатьох уцілілих жертв, провадиться значна робота з учнями місцевих шкіл, дітей змалечку привчають шанувати пам'ять про їхніх земляків, які прийняли мученицьку смерть.

Маємо великі сподівання і надії, що Корюківська трагедія стане відомою всьому світу, бо такі факти людство має знати, пам'ятати, аби не допустити подібного, глибше усвідомити просту істину, що людське життя – безцінний дар, відбирати його – непростимий гріх перед Богом і злочин перед людством.

Olexandr LYAH. The Formation of Historical Memory about the Koryukivka Tragedy

The article analyses the circumstances of Nazi extermination of some 7000 civilians in the town of Koryukivka in retaliation for Soviet partisan attacks (March 1943) and the post-war measures to identify and honor the victims. The Koryukivka massacre is interpreted as an important factor in the formation of modern Ukrainian historical memory.

Key words: World War II, Koryukivka, Nazi war crimes, historical memory.

²⁷ Корюківка у смертельному вогні: правда про трагедію провінційного містечка у партизанських краях // Голос України. – 2013. – 26 лют. – С. 15.